

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Кафедра психології і соціальної роботи

ФЕНЮК Ірина Миколаївна

**Соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в умовах
інклюзивного навчального комплексу /
Social support of children with mental retardation in the conditions of an inclusive educational complex**

спеціальність: 231 - Соціальна робота

освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СРЗМ-21
Фенюк Ірина

Науковий керівник:

канд. філол. н., доцент

Васильків О. В.

Кваліфікаційну роботу

допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ А.Н. Гірняк

АНОТАЦІЯ

Фенюк І. М. Соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 231 – Соціальна робота, освітньо-професійна програма – Соціальна робота. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У магістерській роботі визначено зміст понять «затримка психічного розвитку», «інклюзивне навчання», їх загальна характеристика. Досліджено основні етапи соціального супроводу, принципи та моделі інклюзивного навчання. Вивчено роль психологів, соціальних працівників, педагогів для дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу. Досліджено психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку, методики соціального супроводу в інклюзивному середовищі. Здійснено аналіз існуючих моделей супроводу та досвіду конкретних закладів, які успішно впроваджують соціальний супровід в інклюзивних навчальних комплексах. Досліджено проблеми та виклики соціального супроводу.

ANNOTATION

Fenyuk I. M. Social support of children with mental retardation in the conditions of an inclusive educational complex. Manuscript. M.

Research on obtaining an educational degree «master» in specialty 231 – Social Work, educational and professional program – Social Work. West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The master's thesis defines the content of the concepts "delayed mental development", "inclusive education", and their general characteristics. The main stages of social support, principles and models of inclusive education are studied. The role of psychologists, social workers, and teachers for children with mental retardation in the conditions of an inclusive educational complex is studied. Psychological features of children with mental retardation, methods of social support in an inclusive environment were studied. An analysis of existing support models and the experience of specific institutions that successfully implement social support in inclusive educational complexes was carried out. Problems and challenges in social support were studied.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	12
1.1. Визначення поняття «затримка психічного розвитку»	12
1.2. Основні етапи соціального супроводу	17
1.3. Інклюзивне навчання: сутність, принципи та моделі.....	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2.ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ	27
2.1. Психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку.....	27
2.2. Методики соціального супроводу в інклюзивному середовищі	30
2.3. Роль психологів, соціальних працівників, педагогів для дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу.....	34
Висновки до розділу 2	40
РОЗДІЛ 3.ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ КОМПЛЕКСІ	42
3.1. Аналіз існуючих моделей супроводу	42
3.2. Вивчення досвіду конкретних закладів, які успішно впроваджують соціальний супровід в інклюзивних навчальних комплексах	46
3.3. Проблеми та виклики у соціальному супроводі	50
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТОК А	64

ВСТУП

Актуальність дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчальних комплексів полягає в необхідності забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від особливостей їх розвитку. У сучасному суспільстві важливою є інтеграція цих дітей у загальне освітнє середовище, що сприяє їх соціальному, емоційному та інтелектуальному розвитку.

В Україні та інших країнах активно популяризують інклюзивну освіту, тобто навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах. Це створює нові виклики для вчителів та спеціалістів. Соціальний супровід допомагає адаптувати освітні програми, створює інклюзивні умови, підтримує взаємодію дітей з однолітками. Це дослідження може виявити ефективні стратегії та методи, які можуть допомогти покращити соціальну адаптованість та самостійність дітей із затримкою психічного розвитку, що важливо для їхнього майбутнього в суспільстві. За даними досліджень кількість дітей із затримкою психічного розвитку зростає. Це вимагає розробки ефективних стратегій підтримки.

Об'єктами дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчально-виховних комплексів можуть бути:

1. Діти із затримкою психічного розвитку: основна група, яка потребує соціальної підтримки, включаючи їх індивідуальні потреби, рівень розвитку та соціальні навички.
2. Інклюзивний навчальний комплекс: загальноосвітній навчальний заклад, який реалізує інклюзивне навчання та забезпечує умови для навчання дітей з особливими потребами.

3. Педагогічний колектив: вчителі, вихователі, фахівці (психологи, дефектологи та інші), які здійснюють соціальний супровід та виховання дітей.
4. Сім'ї дітей: батьки та опікуни, які відіграють важливу роль у підтримці дітей та взаємодії з навчальними закладами.
5. Соціальні служби та установи: організації, які надають допомогу та ресурси для підтримки дітей з особливими потребами.
6. Системи освіти та підтримки: методи, програми та стратегії соціальної підтримки, що використовуються в освітньому процесі.

Суб'єктами дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу можуть бути:

1. Діти із затримкою психічного розвитку. Вони є основними суб'єктами, оскільки досліджуються їхні потреби, досвід, адаптація та прогрес у процесі навчання.
2. Педагогічний колектив. Здійснюють навчання та соціальний супровід вчителі, вихователі, логопеди, психологи. Дуже важливий їхній досвід, методи роботи та ставлення до дітей з особливими потребами.
3. Батьки та опікуни. Вони є важливими партнерами в соціалізації та розвитку дітей, і їхні думки, досвід і потреби підлягають вивченню.
4. Спеціалісти соціальних служб. Психологи, соціальні працівники та інші фахівці, які надають підтримку дітям та їхнім родинам, та провести оцінку потреб.
5. Адміністрація навчальних закладів. Директори шкіл та їх заступники, які відповідають за впровадження інклюзивних практик та організацію супроводу дітей.
6. Волонтери та громадські організації. Суб'єкти, які можуть брати участь у програмах соціальної підтримки та надавати додаткову допомогу та ресурси.

7. Науковці та дослідники. Експерт з питань інклюзивної освіти, соціального супроводу та їх впливу на розвиток дітей з особливими потребами.

Предметом дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчально-виховних комплексів є аналіз методів і стратегій, які сприяють інтеграції цих дітей у навчальний процес. Це дослідження вивчення соціальних, психологічних і педагогічних аспектів підтримки, взаємодії з однолітками, адаптація освітніх програм і створення сприятливого соціального середовища. Дослідження також зосереджено на ролі експертів (психологів, соціальних працівників, педагогів) у наданні ефективної підтримки та розвитку соціальних навичок дітей.

Метою дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчальних комплексів є вивчення індивідуальних потреб дитини та умов, які повинні бути створені для забезпечення комфортного навчання та ефективної соціальної адаптації, що сприяє успішній інтеграції цих дітей в освітнє середовище.

Крім того, важливим аспектом мети дослідження є аналіз ролей різних фахівців, які займаються соціальною підтримкою, таких як вчителі, психологи та соціальні працівники. Мета дослідження — визначити, яким чином їх співпраця взаємодія покращують результати навчання і соціального розвитку дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями, а також підвищують самооцінку і мотивацію до навчання.

Це включає всебірну розробку рекомендацій для практиків і освітніх установ по стратегіях реалізації інклюзивної соціальної підтримки. Це й розробка адаптованих освітніх програм, методичних матеріалів, організація сімейної підтримки дітей із затримкою психічного розвитку, що забезпечить більш цілісний підхід до їх розвитку та соціалізації.

Конкретними завданнями дослідження вивчення соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчально-виховних комплексів можуть бути:

1. Аналіз методів соціального супроводу: вивчити існуючі методи підтримки дітей із затримкою психічного розвитку і оцінити їх ефективність.
2. Дослідження психоемоційного стану: визначити, як соціальна підтримка впливає на емоційний розвиток і адаптацію дітей, виявити основні фактори, що сприяють психоемоційному здоров'ю.
3. Вивчення взаємодії між учасниками: дослідити процес спілкування та взаємодії між дітьми, вчителями, батьками та професіоналами для визначення можливих шляхів покращення співпраці.
4. Оцінка потреб дітей та їхніх родин: визначення конкретних потреб дітей із затримкою психічного розвитку та їх сімей у контексті навчання та соціалізації.
5. Аналіз рівня інтеграції: вивчити, інклюзивна освіта не тільки впливає на соціальні навички та успішність дитини, але й виявляє перешкоди на шляху інтеграції.
6. Дослідження інклюзивної культури навчального закладу: оцінити, як соціальне середовище впливає на успішність соціальної підтримки дитини, виявити переваги і проблеми.
7. Вивчення розвитку соціальних і комунікативних навичок: дослідити, як соціальний супровід впливає на розвиток соціальних та комунікативних навичок дитини та її успішність у школі.
8. Розробка рекомендацій: на основі отриманих результатів розробити практичні рекомендації для педагогів, психологів та керівників освітніх установ щодо соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку.

Методи дослідження соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу можуть включати: аналіз документів (вивчення законодавчих актів, програмних і методичних рекомендацій з інклюзивної освіти та соціального супроводу, а також внутрішніх документів освітніх установ), спостереження (систематичний моніторинг освітніх процесів, взаємодії дітей з педагогами і однолітками та за умовами навчання), анкетування (підготовка анкет для вчителів, батьків і фахівців для збору даних про досвід, ставлення до інклюзивної освіти та потреби дітей), глибинні інтерв'ю (проведення інтерв'ю з педагогами, психологами, батьками та дітьми для збору якісних даних про їхній досвід, думки та пропозиції щодо соціального супроводу), фокус-групи (організація фокус-груп з вчителями, батьками та фахівцями для обговорення певних аспектів соціальної підтримки та збору різних точок зору), тестування (використання стандартних психологічних тестів для оцінки розвитку комунікативних, соціальних та академічних навичок дітей), кейс-стаді (проведення глибокого аналізу окремих випадків дітей з затримкою психічного розвитку для вивчення специфіки їхнього розвитку та впливу соціального супроводу), контент-аналіз (аналіз навчальних матеріалів і програм для визначення наявності адаптацій і стратегій, спрямованих на надання допомоги дітям з особливими потребами), статистичні методи (порівняння успішності та соціальних навичок дітей до і після реалізації програм підтримки, використання методів кількісного аналізу даних для оцінки результатів соціальної підтримки).

Теоретичне значення соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу полягає в наступному:

1. Розширення теорії інклюзивної освіти. Дослідження соціальної підтримки до повноцісної учасної теоретичної моделі інклюзії, підкреслюючи важливість соці-

льної взаємодії та підтримки для успішної інтеграції дітей з особливими потребами.

2. Підтвердження важливості соціального контексту. Вивчення соціальної підтримки підкреслює важливість соціального середовища для розвитку дитини і може послужити основою для подальших теоретичних розробок у цій галузі.
3. Формування нових базових понять. Результати цього дослідження сприяють створенню нових концепцій і методів соціальної підтримки, що враховують індивідуальні потреби дітей із затримкою психічного розвитку.
4. Визначення ролі багатьох суб'єктів. Теоретичне обґрунтування ролі різних суб'єктів (вчителів, батьків, фахівців) у соціальній підтримці дітей сприятиме подальшим дослідженням і практиці.
5. Розробка критеріїв оцінки. Теоретична цінність також залежить від можливості розробки критеріїв оцінки ефективності соціальної підтримки, що дозволяє дослідникам і практикам краще аналізувати результати.
6. Сприяти розвитку психологічних і педагогічних теорій. Дослідження соціальної підтримки можуть підтвердити психологічні та освітні теорії, які підкреслюють важливість емоційного та соціального розвитку для навчання.
7. Теоретичні дослідження допомагають визначити фактори, що впливають на успіх соціальної підтримки та визначити, які елементи підтримки є найбільш ефективними.
8. Адаптація теоретичних моделей. Дане дослідження дозволяє адаптувати існуючі теоретичні моделі з урахуванням конкретних умов життя дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

В умовах інклюзивних навчальних комплексів **практичне значення** соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку включає в себе наступні аспекти:

1. Підвищення якості освіти. Соціальний супровід допомагає створити адаптивне навчальне середовище, яке дозволяє дітям з особливими потребами ефективніше вивчати навчальні матеріали.
2. Індивідуалізація навчання. Завдяки соціальному супроводу можна розробити індивідуальну навчальну програму, яка враховує особливі потреби та здібності кожної дитини, тим самим підвищуючи шанси на успіх.
3. Соціалізація дітей. Соціальний супровід допомагає дітям з затримкою психічного розвитку інтегруватися в групи та розвивати соціальні навички, які допомагають покращити взаєморозуміння з однолітками.
4. Підтримка сім'ї. Бажання працювати з батьками і сім'єю дитини дозволяє створити систему підтримки, яка допоможе адаптуватися до потреб дитини і поліпшити її психоемоційне благополуччя.
5. Підвищення кваліфікації педагогів. Практичний аспект соціального супроводу допомагає підвищити кваліфікацію педагогів та навчити їх використовувати інклюзивні методики та техніки роботи з дітьми з особливими потребами.
6. Впровадження інноваційних практик. Досвід соціального супроводу може запровадити в освітній процес нові та ефективні методи та прийоми, що допоможуть адаптувати навчання до потреб усіх учнів.
7. Моніторинг та оцінка успішності.. Соціальний супровід дає можливість регулярно стежити за розвитком дитини, допомагає коригувати навчальну програму та стратегії підтримки.
8. Формування позитивної інклюзивної культури. Практичний досвід соціального супроводу сприяє розвитку культури прийняття та підтримки різноманітності в навчальних закладах та позитивно впливає на атмосферу в класі.
9. Забезпечення доступу до ресурсів. Соціальний супровід може допомогти дітям та їхнім сім'ям отримати необхідні їм ресурси,

включаючи психологічну підтримку, послуги логопедата інші види підтримки.

Структура й обсяг дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (54 найменування). Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок, з них основного тексту – 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Визначення поняття «затримка психічного розвитку»

Затримка психічного розвитку (ЗПР)—це формування і розвиток психологічних функцій і здібностей дітей із затримкою, що суперечить загальному психологічному розвитку або його окремих функцій і відстають від них [14]. Як правило, ЗПР проявляється неухильною, поганою пам'яттю, незрілістю мислення та швидкою втомлюваністю.. За статистикою, близько 15% дітей відстають від нормальних показників.

Поняття розумової відсталості у дітей включає в себе недостатній інтелектуальний розвиток (або затримку розвитку), а також стійкі порушення емоційної, вольової сфери дитини, затримку інтелектуального розвитку когнітивні порушення.

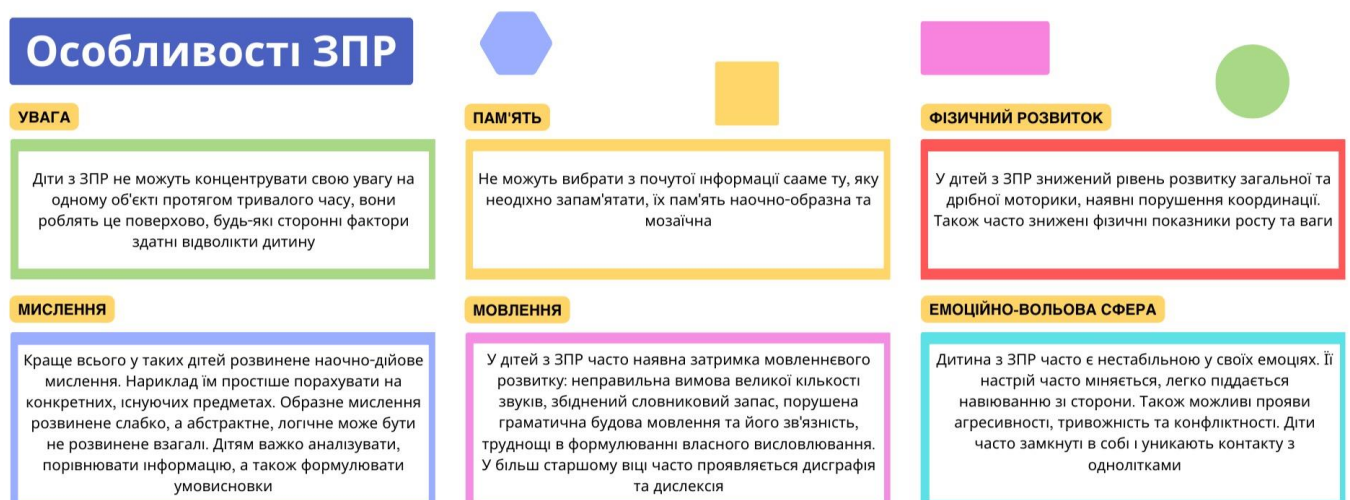

Рис. 1.1. Особливості ЗПР

Діти з ЗПР часто надають перевагу іграм, їхнє мислення довше залишається незрілим, базові знання специфічні та слабкі, а рівень інтелекту значно нижчий, ніж у їхніх однолітків.

Однак за тримка психічного розвитку часто зворотня, і при комплексній підтримці (медичній, психологічній та освітній) затримку розвитку можна певною мірою «наздогнати».

У більшості випадків затримка психічного розвитку діагностується в першому класі початкової школи. Це пов'язано з тим, що саме в цей період стають очевидними труднощі в навчанні та засвоєнні інформації.

Найчастіше перші ознаки ЗПР з'являються у віці до п'яти років, а з часом симптоми стають більш вираженими. Батькам слід звернути увагу на наступні особливості поведінки:

- затримка словесного розвитку – дитина не говорить або говорить дуже мало в порівнянні з однолітками;
- проблеми в психоемоційній сфері – відсутність самоконтролю, замкнутість, надмірна сором'язливість;
- відсутність навичок розумового процесу;
- проблеми з концентрацією уваги, дитина часто відволікається, перескакує з одного завдання на інше і не піддається утриманню уваги;
- проблеми з пам'яттю – зниження пізнавальної активності, швидке забування вивченого матеріалу;
- проблеми зі сприйняттям навколишнього світу – дитина не розпізнає предмети, контури малюнків і прості схеми;
- ігровий процес простий, заснований на повторенні одних і тих же дій.

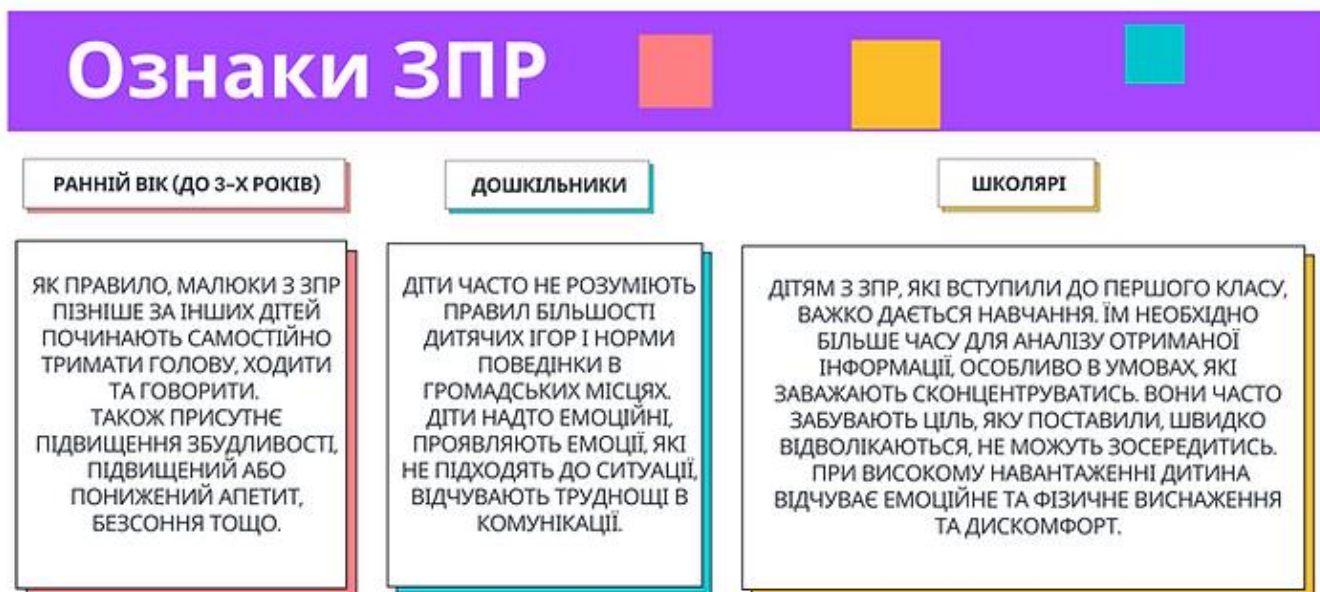

Рис 1.2. Ознаки ЗПР

Затримка психічного розвитку впроцесі навчання може проявлятися у вигляді труднощів інтелектуальної, освітньої, соціокультурної адаптації.

Рис 1.3. Труднощі дітей з ЗПР

Діти з затримкою психічного розвитку мають особливу та незвичайну пізнавальну діяльність[28].

Увага. Всідітизатримкою психічного розвиткухарактерназнижена концентрація уваги. Варто зазначити, що існуютьрізніхарактеристикизниженоїстійкостіуваги: максимальна інтенсивність уваги на початку виконання завдання і її зниження після закінченняробочогоперіоду; цикл інтенсивності уваги протягом усього робочого періоду ійогозниження..

Сприйняття. Порухення зорового та слухового сприйняття, просторова та часова дезорганізація, недоліки планування та порушення виконання складних рухових дій.Таким дітям потрібно більше часу для сприйняття і обробки зорових, слухових та інших вражень. Подібні за якістю предмети сприймають як однакові(наприклад, овал як коло). Недостатня сформованість просторовихуявлень:орієнтуваннявпросторовомунапрямкуздійснюється на рівні практичних дій, важке сприйняття перевернутих зображень, проблеми з просторовиманалізом,синтезомситуацій.

Пам'ять. Особливо страждають видипам'яті, які вимагають частих мисленнєвих процесів. Знижені й найбільш елементарні види пам'яті. Особливістю механічної пам'яті є те, що ефективність первинного запам'ятовування знижена, але час, необхідний для повного запам'ятовування, близький до норми. Такі діти відчують труднощі на початковомуетапізапам'ятовування слів, але в більшості випадків вони успішно справляються із завданням (у розумово відсталих дітейнемає такої здатності).

Мислення. Порівняно з дітьми з інтелектуальною недостатністю діти проявляють високу розумову активність, особливо, коли вони розв'язують наочно-дійові і наочно-образні завдання. Привиконаннізавдань,заснованихнавізуальнихзразках,спостерігаласявідносно високіпоказники. Завданнябезвізуальноїмоделівикликаютьпевнітруднощі.

Особливості розумової діяльності найбільш яскраво проявляються в **словесно-логічному мисленні**. Спостерігаєтьсянедостатня підготовленістьдо прийняття рішень,недостатня виразність орієнтовного стану в їхньому розв'язанні, нездатність до необхідного зусилля, нездатність докладати

необхідних зусиль, нездатність контролювати себе під час виконання завдань, низький рівень розвитку базових розумових маніпуляцій.

Мовленнєва діяльність також має низку особливостей:

- малий словниковий запас (особливо активний), вузькі, недиференційовані та іноді помилкові поняття;
- значні труднощі в оволодінні граматичною системою мови (особливо в розумінні та використанні логічних граматичних структур);
- унікальність, неповторність будови системи словотворення в мові;
- пізніше набувають здатність розглядати мовлення як особливу діяльність, відмінну від предметної діяльності;
- порушення формування монологічного мовлення.

Перераховані особливості мовленнєвої діяльності викликають великі труднощі при навчанні дітей письму та читанню. Ці діти допускають помилки при послідовному розподілі звуків, не готові до спостереження за мовленням, не можуть відокремити речення від тексту.

Дітям із затримкою психічного розвитку не вистачає математичних знань і розумових навичок. Зазвичай вони вміють рахувати до десяти, але це не означає, що вони можуть свідомо виконувати дії з натуральними числами. Їм важко рахувати в зворотному порядку, вони не можуть доразуміти заданого числа, вони не розуміють, що кожне наступне або попереднє число дорівнює плюсу або мінус одиниці, і не розрізняють порядок і кількість чисел.

У цих дітей дуже короткий період продуктивної роботи – 15-20 хвилин, після чого вони втомлюються.

У деяких дітей цієї групи спостерігається надмірна активність неврологічних процесів, їм важко переключатися з одного виду діяльності на інший. Такі діти не уважні, не знають, з чого почати, багато разів перепитують вчителя і переходять від одного заняття до іншого, не завершивши розпочату роботу.

Для того, щоб забезпечити цілеспрямоване навчання і корекцію психологічного розвитку дітей, недостатньо визнати дефіцит розвитку окремих

психологічних функцій, необхідно розуміти їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Необхідно розділяти розвиток сприйняття, мислення, пам'яті та інших функцій, формуючи спочатку одну функцію, а потім іншу. Що б ми не робили з дитиною, ми розвиваємо її психіку в цілому. При цьому дуже важливо розрізняти, чи є ті чи інші дефекти в психічній діяльності дитини наслідком явищ, що лежать на поверхні, чи явищ, які першими привертають увагу.

Мислення формується в ранньому дитинстві і є основою для розвитку всіх видів пізнавальної діяльності. Діти із затримкою психічного розвитку з раннього віку погано усвідомлюють навколишній світ, що є основною причиною недоліків у розвитку мислення, мови, пам'яті та уяви. Тому для того, щоб скорегувати психічний розвиток дитини, недостатньо навчити його тому, чого він не може робити на уроках. Проте, необхідно усунути дефекти розвитку, що виникли в дошкільні роки, які зараз заважають йому добре вчитися.

1.2. Основні етапи соціального супроводу

Останніми роками шкільна готовність дітей стала одним з найважливіших питань розвитку психологічної наукової думки. Вирішення проблем розвитку особистості дитини, підвищення ефективності навчання та успішної побудови хорошої кар'єри значною мірою залежить від правильного врахування готовності дитини до школи. Різні види затримки психічного розвитку (ЗПР) та різноманітних нервово-психічних розладів, які можуть її супроводжувати, ставлять проблему організації психолого-дидактичного освітнього простору, адекватного індивідуальним особливостям розвитку дитини (І. Мамайчук, В. Нікішина, Л., Т. Сак, М. Семаго, Н. Семаго, У. Ульєнкова та інші). Проблемою затримки психічного розвитку займається багато фахівців, серед яких лікарі, дефектологи, психологи, соціальні працівники. Важлива

частина досліджень спеціальної психології та педагогіки присвячена навчанню і вихованню дітей з порушеннями розумового розвитку в дошкільному та молодшому шкільному віці[18].

Наукові дослідження показали, що дітям з ЗПР мають труднощі адаптації до переходу від дошкільної освіти до початкової. Труднощі дітей з ЗПР посилюються, особливо перед кризою і в кризовий період: якщо їхні корекційно-розвивальні завдання не вирішуються на належному рівні в дошкільні роки, вони вже в початковій школі мають нові сили для збереження своєї позиції.

Практичні психологи, які спостерігають, вивчають і вирішують певні особистісні проблеми дітей дошкільного віку з особливими потребами, постає багато складних і неоднозначних питань. Одне з головних завдань психологів у перехідний період є адаптація дитини до нового соціально-освітнього середовища, допомога сформувати адаптивну поведінку перед різноманітними труднощами[18].

Основною метою психологічного супроводу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами є створення максимально комфортних перехідних умов для повноцінного розвитку здібностей та захоплення дитини, досягнення успіху, самореалізації прагнень та високої самооцінки. Іншими словами, психологічний супровід має забезпечувати умови для емоційного здоров'я загального психологічного та особистісного розвитку дітей із затримкою психічного в новій соціальній ситуації та під час переходу до початкової школи, допомогти їм адаптуватися до нових умов життя та запобігти виникненню психологічних проблем. Крім того, психологічний супровід також включає своєчасне виявлення труднощів у психосоціальному розвитку дитини, а також визначення умов і засобів їх корекції та профілактики [18].

Занаши ми спостереженнями, у забезпеченні наступності між дитячим садком і початковою школою є очевидні недоліки, які ускладнюють адаптацію до шкільного життя.

По-перше, у школах недостатньо враховується підготовка дітей з особливими освітніми потребами до засвоєння шкільного матеріалу. Важливими показниками недостатньої підготовки дітей з особливими освітніми потребами є формування відносно стійкого ставлення до пізнавальної діяльності, достатність самоконтролю на всіх етапах виконання завдання, мовлення та саморегуляція.

По-друге, рівень освітньої роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в дошкільних навчальних закладах не завжди відповідає вимогам шкільної освіти. Педагоги дошкільних закладів освіти та шкільні психологи не приділяють уваги забезпеченню єдності організаційно-методичної та виховної роботи в дитячих садках і школах.

Основними завданнями роботи по психологічному супроводу послідовності розвитку дітей із ЗПР є [18]:

- 1) створення єдиного освітнього простору, який об'єднує дітей, вчителів, вихователів та батьків;
- 2) створення здорового освітнього середовища;
- 3) координація та спільна розробка змісту освіти та виховання;
- 4) створення сприятливих умов для інтелектуального та особистісного розвитку школярів.

Система роботи психологічного супроводу є цілісною і реалізується в три етапи.

Перший етап – це психологічний супровід формування готовності дітей із затримкою психічного розвитку в дошкільних закладах для підготовки їх до початкової школи.

Другий етап передбачає психологічний супровід дітей з особливими потребами для адаптації до умов початкової освіти.

Третім етапом є супровід розвитку учнів із затримкою психічного розвитку в початковій школі. Психологічний супровід передбачає забезпечення умов для максимального розвитку особистості кожної дитини з особливими освітніми потребами.

На основі розуміння причині механізмів затримки психічного розвитку психологи можуть розробити відповідні корекційні заходи для забезпечення максимальної психосоціальної адаптації дитини в навколишньому середовищі, визначити найбільш адекватні розвивальні та корекційні методи, спрогнозувати розвиток дитини з урахуванням її особливостей, соціалізувати дитину в умовах програм, розвивати здатності дитини встановлювати соціальні зв'язки, проводити практичної психологічної та корекційної роботи впродовж усього процесу розвитку дитини [18].

Психологічні заходи, спрямовані на створення оптимальних умов, сприятливих для розвитку дітей

з ЗПР, носять комплексний характер, включаючи дитину, батьків, вчителів, вихователів та відповідальних осіб освітніх установ.

1.3. Інклюзивне навчання: сутність, принципи та моделі

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, заснована на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права на навчання за місцем проживання, забезпечує отримання освіти дітьми з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх установах [31].

Інклюзивна освіта – це підхід, який допомагає адаптувати освітні програми та освітнє середовище до потреб учнів з різними можливостями навчання. Інклюзивна освіта має позитивний вплив як на дітей з інвалідністю, так і на їхніх однолітків [31].

Інклюзивна освіта – це гарантована державою система освітніх послуг, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [31].

Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і здібностям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Інклюзивний навчальний заклад – це заклад, який практикує інклюзивний підхід, що дає змогу всім учням подолати упередження та дискримінацію і набутися досвіду, який допомагає їм розвивати позитивне ставлення до інших [31].

Під інклюзивним освітнім середовищем розуміють сукупність умов, методів і засобів, які реалізуються для виховання, навчання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їх потреб і здібностей.

Дитина з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує постійної або тимчасової додаткової підтримки під час навчання з метою забезпечення її права на освіту [31].

Принципи інклюзивної освіти

Саламанська декларація і Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами пропагують цей принцип та визначають необхідність дій для створення «шкіл для всіх» – установ, які об'єднують усіх, враховують відмінності, сприяють процесу навчання та відповідають індивідуальним потребам. Отже, впровадження інклюзивної освіти має ґрунтуватися на наступних принципах:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна людина має здатність відчувати і мислити;
- кожна дитина має право на спілкування та висловлювання думок;

- усі люди потрібні один одному;
- справжня освіта може мати місце лише в рамках реальних стосунків;
- всі люди потребують підтримки та дружби з однолітками;
- для всіх студентів прогрес може залежати більше від того, що вони можуть робити, ніж від того, чого вони не можуть;

У сучасному світі підходи, засновані на повазі до основних прав і свобод людини, все частіше використовуються при розробці програм, пов'язаних з людським розвитком. Разом з ідеєю забезпечення соціальних прав і добробуту людини виникла концепція соціальної ексклюзивності (соціальної ізоляції), і ЄС визначає як процес, у якому певні групи людей або окремі особи не мають можливості повноцінно брати участь в суспільному житті. Причинами соціальної ексклюзивності (відчуження) можуть бути бідність, відсутність базових знань і можливостей, мовні бар'єри, низька мобільність і впевненість людей, дискримінація або расизм, недостатня активність. Це неможливо пошук роботи, заробляння грошей або навчання. Як результат, ці особи або групи людей мають обмежений доступ до влади та прийняття рішень органами влади, а тому часто не можуть брати участь у процесах розробки та прийняття рішень, які впливають на їхнє повсякденне життя. Кожен, хто виділяється в суспільстві і не належить до домінуючої більшості, може стати об'єктом соціальної ізоляції. Як зазначає Рікард Рігер, директор Програми розвитку ООН в Україні, соціальна ізоляція може торкнутися будь-кого – тих, хто не може відвідувати школу та спілкуватися з однолітками через відсутність пандусів чи ліфтів; молоді люди з ВІЛ, які не можуть знайти друзів через страх або стигматизацію (негативне виділення суспільством індивіда, явища, або соціальної групи за якоюсь ознакою); діти-сироти, які не вміють готувати їжу або прати одяг. У Національній доповіді про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення» визначені групи населення схильні до ризику соціальної ізоляції. До цих груп населення входять діти-сироти, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, іммігранти, діти трудових мігрантів, люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом, безпритульні люди.

Бідність, відсутність базових компетенцій і можливостей для навчання впродовж життя або дискримінація не тільки роблять ці групи населення неконкурентоспроможними на ринку праці, ай фактично позбавляють їх роботи і достатнього доходу, позбавляючи можливості отримувати соціальну підтримку або брати участь у суспільному житті [22].

Концепція соціального залучення (інклюзії, включення) несумісна з демократичними цінностями і повагою до основних прав і свобод людини. Ця концепція була створена у відповідь на зростання соціальної нерівності, яка зумовлена новими умовами на ринку праці та недосконалістю існуючої системи соціального забезпечення, яка не може задовольнити потреби всіх верств населення. Європейський Союз визначає соціальне залучення (соціальну інклюзію) як процес, який надає тим, хто перебуває під загрозою бідності та соціальної ізоляції, можливості та ресурси, необхідні їм для повної участі в економічному, соціальному та культурному житті з метою досягнення рівня життя та добробуту, який відповідає до нормальних стандартів у суспільстві, в якому вони живуть. Соціальне залучення надає людям більше можливостей брати участь у процесах прийняття рішень, які впливають на їх життя та отримувати доступ до основних прав [22].

У сучасному динамічному світі успіх окремих громадян і всієї держави залежить від доступу до якісної освіти, завдяки якій люди беруть активну участь у суспільному житті.

Рівень освіти є важливим фактором для виходу людини на ринок праці, формування конкурентоспроможності та досягнення певного соціально-економічного статусу. Відмова від сфери освіти вважається обмеженням або неможливим з різних причин (від дошкільної до вищої освіти) доступом до освіти на всіх рівнях. До категорії відторгнутих у міжнародній практиці зазвичай відносять дітей, які не мають доступу до освіти; дітей, які передчасно злишають систему освіти й не отримують достатнього рівня освіти; дітей, які мають незадовільні результати навчання у школі.

Категорії з підвищеним ризиком бути виключеними з освіти включають дітей з особливими освітніми потребами (переважно діти з вадами розвитку, діти з інвалідністю, діти мігрантів, діти, які представляють етнічні, мовні, культурні та релігійні меншини, безпритульні діти або діти, які змушені працювати, діти біженців; діти-сироти, ВІЛ-інфіковані діти, діти, які постраждали від насильства, діти й молодь, для яких освіта та професійне навчання не відповідають їх потребам і нахилам).

Взаємозв'язок між рівнем освіти населення та людським розвитком країни є незаперечним фактом. Таким чином, усунення соціальної ізоляції вгалузі освіти, різних інституційних та фінансових бар'єрів, що перешкоджають доступу до отримання освіти є необхідною умовою для досягнення результатів соціального розвитку і доступу до освіти для всіх верств населення в першу чергу розглядається як соціальна проблема, що тісно пов'язана з ідеями соціальної справедливості та соціальної рівності.

Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначають в освіті рівність як наявність освітнього середовища, яке дозволяє робити вибір на основі таланту та здібностей протягом усього життя, а не на основі стереотипів, упереджень чи дискримінації.

Таке освітнє середовище надає економічні та соціальні можливості незалежно від статі, етнічної приналежності, раси чи соціального статусу. Люди можуть робити вибір протягом усього життя на основі своїх талантів та здібностей, а не стереотипів, упереджень та дискримінації [22].

Традиційна модель освіти вже не може задовольнити потреби постійно мінливого сучасного суспільства.. Наприклад, люди з обмеженими можливостями зазнають дискримінації у доступі, активній участі та успішному завершенні освіти на всіх рівнях. Беручи до уваги міждисциплінарні та соціальні аспекти, впровадження моделі інклюзивної освіти вимагає відповідних змін не лише в освіті, а й у багатьох інших сферах, таких

як соціальна політика, охорона здоров'я, зайнятість, імміграційна політика, а також у сферах міського планування та благоустрою.

Висновки до розділу 1

Соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку важливий для їх загального розвитку та соціалізації. Завдяки комплексному підходу, що включає психолого–педагогічну допомогу, діти отримують можливість адаптуватися до соціального середовища і долати труднощі у взаємодії з однолітками та дорослими в освітньому процесі.

Наявність розумової відсталості у дітей вимагає необхідність індивідуального підходу до кожного учня. ЗПР проявляється по–різному і вимагає використання спеціалізованих методів і технік соціальної підтримки з урахуванням рівня розвитку дитини, її особисті якості та потреби.

Соціальний супровід є багаторівневим і вимагає залучення різних фахівців. Педагоги, психологи, соціальні працівники та медичні працівники повинні тісно співпрацювати, щоб забезпечити комплексну допомогу дітям. Це дозволяє легко створити сприятливе середовище, що сприяє вдосконаленню соціальної адаптації та психоемоційного розвитку.

Досягнення соціального супроводу залежить від ефективної взаємодії дитини з сім'єю. Батьки повинні брати участь у процесі допомоги, оскільки їхня роль є вирішальною у наданні психологічної допомоги, організації домашньої обстановки підтримки позитивного ставлення до соціальної адаптації дітей.

Важливим аспектом соціального супроводу є розвиток комунікативних та соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Завдяки спеціальним проектам, тренінгам та індивідуальним заняттям діти можуть покращити свою взаємодію з оточуючими, що допоможе їм краще інтегруватися в суспільство.

Значну роль у соціальному супроводі дітей з особливими освітніми потребами відіграє інклюзивний підхід. Врахування індивідуальних потреб дітей, незалежно від їх фізичних чи розумових здібностей, може допомогти зменшити соціальну ізоляцію та забезпечити рівні можливості для всіх дітей.

Законодавча та нормативно-правова база повинна сприяти розвитку соціальної підтримки дітей з розумовою відсталістю. Це включає надання освітніх та медичних послуг, а також створення програм, що сприяють інтеграції та розвитку дітей у суспільстві.

Ефективна соціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами може не тільки покращити якість життя самих дітей, але й змінити ставлення суспільства до людей з особливими потребами. Створення позитивного соціального клімату для цих дітей є важливим для інтеграції всіх людей з рівними правами та можливостями без будь-якої дискримінації.

В результаті соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку здійснюється на основі комплексного і особистісного підходу, що включає взаємодію фахівців, сім'ї суспільства, що важливо для соціалізації розвитку.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГО–ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

2.1. Психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку

Діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР) мають ряд психологічних особливостей, які проявляються у вигляді затримки в розвитку когнітивних, емоційних і соціальних здібностей. Затримка психічного розвитку є складним терміном, який охоплює затримку загального психічного розвитку без явних органічних пошкоджень головного мозку. Психологічні характеристики таких дітей можуть варіюватися в залежності від ступеня затримки розвитку та індивідуальних особливостей.

Ось перелік основних психологічних особливостей дітей із ЗПР:

1. Затримка когнітивного розвитку

- повільніше засвоєння інформації: діти з ЗПР часто потрібно більше часу для засвоєння нових знань і навичок, ніж їх одноліткам. Їм може бути важко концентруватися, запам'ятовувати та обробляти інформацію;

- проблеми з абстрактним мисленням: у таких дітей зазвичай виникають проблеми з розумінням абстрактних понять, логічним мисленням або узагальненнями;
- обмежений словниковий запас: в більшості випадків моватаких дітей розвинена слабо. У них може бути відсутня граматична структура речення або складність у вираженні своїх думок.

2. Емоційна незрілість

- низька емоційна стабільність: діти з ЗПР мають низьку емоційну стійкість і часто характеризуються надмірною тривожністю, дратівливістю або агресією. Їм може бути важко керувати своїми емоціями;
- труднощі у регуляції емоцій: вони можуть не розуміти або не мати здатності реагувати на соціальні та емоційні сигнали, що негативно впливає на їх взаємодію з іншими людьми;
- низька самооцінка: через труднощі у навчанні та спілкуванні з іншими, такі діти, як правило, мають занижену самооцінку, що може призвести до тривоги або депресії.

3. Проблеми в соціальній адаптації

- труднощі в спілкуванні: діти з ЗПР можуть мати обмежені соціальні здібності, через що у них виникають проблеми з встановленням контактів з однолітками, вони можуть не розуміти соціальних норм, що призводить до відсутності інтеграції в колектив;
- розуміння соціальних сигналів: вони можуть неправильно розуміти жести, міміку чи інші невербальні сигнали, які впливають на їх соціальну взаємодію;

- соціальна ізоляція: через труднощі в спілкуванні та нерозвинені соціальні навички ці діти часто відчують себе самотніми, мають менше друзів і більш схильні до соціальної відчуженості.

4. Проблеми фізичного та рухового розвитку

- затримка у фізичному розвитку: можуть бути затримки в моторних навичках, таких як координація рухів, що може перешкоджати навчанню письма чи іншим навчальним заняттям;
- недорозвиненість волевих функцій: це може спостерігатися за відсутності здатності контролювати або дисциплінувати себе, що перешкоджає досягненню поставлених цілей чи завдань.

5. Підвищена вразливість до стресу

- діти з особливими освітніми потребами часто більш чутливі до змін навколишнього середовища та емоційних стресових ситуацій. Вони можуть неадекватно реагувати на незначні стресові фактори, які можуть посилити їх емоційний дискомфорт.

6. Мотивація і поведінкові проблеми

- порушення мотивації: дітям з особливими освітніми потребами часто важко підтримувати мотивацію до виконання завдань. Їм може бути нецікаво вчитися або вони можуть бути не в змоззі зосередитися на виконанні тривалих і складних завдань;
- агресивна поведінка або інші порушення: проблеми з агресією чи або поведінкові розлади часто є результатом нездатності впоратися з емоційними або соціальними труднощами.

7. Наявність супутніх розладів

- діти з ЗПП часто мають додаткові труднощі, такі як порушення мови, гіперактивність, порушення уваги або легкі форми депресії чи тривоги.

Кожна дитина з особливими освітніми потребами має деякі типові риси:

1. На перший погляд дитина з ЗПР вже не вписується в атмосферу класу та школи, тому що вони наївні, несамотійні та безпосередні, часто конфліктують з однолітками, не володіють сприйняттям, не відповідають вимогам школи, але в той же час вони чудово почуваються в іграх і в ситуаціях, коли потрібно втекти від важкої для них навчальної діяльності. Їм це вдається, незважаючи на суворі правила просунутих ігор (таких як сюжетно-рольова), хоча це недоступне для дітей з ЗПР і викликає страх або відмову від гри.
2. Діти, які не знають своєї особи учня, не розуміють мотивів і цілей навчальної діяльності, не здатні організувати власну цілеспрямовану діяльність.
3. Учень повільно сприймає інформацію від вчителя і опрацьовує її. Для більш повного сприйняття йому потрібна візуальна та практична підтримка та остаточне розгортання інструкцій. Мовлення і логічне мислення розвинені слабо, діти довго не можуть освоїти складні розумові маніпуляції.
4. Діти з ЗПР мають більш низький рівень успішності, швидко втомлюються, а навантаження і ритм роботи нижче, ніж у нормальних дітей.
5. Вони не можуть йти за програмою школи, адже засвоєння в ній не відповідає темпам їх індивідуального розвитку.
6. У школі така дитина вперше починає усвідомлювати власну неспроможність як учня, відчуває невпевненість у собі, боїться бути покараним, відходить в більш знайому діяльність.

2.2. Методики соціального супроводу в інклюзивному середовищі

Кожна дитина особлива, це точно. Однак деяких дітей називають «особливими», щоб підкреслити їх особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей, а не для того, щоб підкреслити їх унікальні здібності. Незалежно від стану здоров'я, наявності вад фізичного чи розумового розвитку кожна людина має право на повноцінне життя та на освіту, якість якої не відрізняється від освіти інших людей. Цей принцип є основним при організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Основні завдання, які поставлені перед системою освіти щодо навчання дітей з особливими потребами, визначені наказом Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки» [35]. Заходи, сформульовані в цьому плані заходів, спрямовані на реалізацію державної політики щодо забезпечення прав дітей, фізичний і розумовий розвиток яких вимагає корекції, на отримання якісної освіти та інтеграцію в суспільство.

Реалізація Плану заходів допоможе:

- впровадити та використовувати інноваційні технології та демократичні методи організації освітнього процесу дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах;
- провести діагностику та реабілітацію дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку;
- організувати комплексну освітню, психологічну, корекційну та розвиваючу підтримку, починаючи з дитинства;
- якомога раніше залучати дітей з комплексними вадами розвитку до навчально-реабілітаційного процесу.

Психологічне

вивчення особистісних особливостей здійснюється за допомогою діагностичної роботи з використанням відповідних методів психодіагностики. Вона передбачає перший діагностичний зріз, мета якого виявити рівень розвитку досліджуваної властивості особистості, та другий діагностичний зріз, який показує

ефективність корекційної роботи. Для вивчення особистісних особливостей вибираються мінімум три психодіагностичні методики, що використовуються як під час першого, так і під час другого діагностичних зрізів.

Для психолого–педагогічної підтримки підлітків з особливими потребами в діагностичній роботі можуть бути використані такі психодіагностичні методики[35]:

Таблиця 2.1

Психодіагностичні методики

№ з/п	Досліджувана властивість	Психодіагностичні методики
1.	Самооцінка, невпевненість у собі	– методика М. Куна; – методика С.А. Будассі; – методика Дембо–Рубінштейна
2.	Тривожність, наявність страхів	– методика дослідження тривожності Спілбергера; – методика «Шкала тривожності» – модифікація шкали соціально–ситуаційної тривожності О. Кондака; – методика вивчення рівня тривожності Тейлора
3.	Мотивація	– дослідження мотивації досягнення (А. Мехрабіан); – проєктивна методика мотивації досягнення успіху та уникнення невдач (Х. Гекхаузен); – методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерс)
4.	Міжособистісні стосунки,	– методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; – опитувальник «Роль індивіда в групі»(Кирилюк,

	взаємодія	Величко, Карпиєвич); – методика дослідження проблеми та області взаємодії (Р. Бейлз)
5.	Психоемоційний стан	– опитувальник САН; – шкала кольорового діапазону Лутошкіна; – шкала зниженого настрою – субдепресії
6.	Депресивний стан, невротизація	– діагностика рівня невротизації Л.І. Вассермана; – експрес діагностика невроза К. Хека і Х. Хесса; – диференційна діагностика депресивних станів В.А. Жмурова
7.	Самосвідомість	– шкала Я–концепції Теннессі; – контрольні списки П. Гоха; – шкала Я–концепції Пірса–Харріса; – методика дослідження «Незакінчені речення» Сакса і Леві
8.	Дезадаптація	– методика діагностики дезадаптації «Карта спостережень» Д. Скотта; – вивчення особистісної орієнтованості учня (А.В. Фурман); – тест нервово–психічної адаптації
9.	Ціннісні орієнтації	– методика йдіагностики стану задоволення основних потреб («Косинка»); – методика діагностики спрямованості особистості А. Басса; – методика «Ціннісні орієнтації»М. Рокіча
10.	Фрустрація, агресивність	– діагностика самооцінки психічних станів по Г. Айзенку; – методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі; –тест фрустрації С. Розенцвейга

Корекційним напрямком роботи психолога є корекція особистісних поведінкових проявів і поліпшення особистості клієнта з використанням спеціальних методів психологічної корекції (індивідуальні корекційні заняття, тренінги, ділові ігри).

При роботі з дітьми з особливими потребами в рамках групової роботи з метою корекції поведінки та індивідуальної діяльності можна вжити такі тренінги[35]:

- спілкування;
- ефективної соціальної взаємодії;
- підвищення впевненості в собі;
- зниження тривожності та подолання страхів;
- розвитку навичок емоційної саморегуляції;
- креативності;
- асертивності (здатності людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини);
- самоствердження;
- особистісного росту.

Індивідуальні корекційні заняття проводяться індивідуально з дітьми з особливими потребами і являють собою комплекс технік та вправ, спрямованих на корекцію поведінки та особистості дитини.

Психологічна просвіта передбачає проведення заходів і бесід з учнями з певних конкретних питань. Діти з особливими потребами беруть участь в освітніх заходах разом з іншими учнями навчального закладу.

2.3. Роль психологів, соціальних працівників, педагогів для дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчального комплексу

Перш ніж фахівці почнуть працювати з дітьми з обмеженими можливостями, дуже важливо вивчити особистість дітей з обмеженими можливостями. Інтелектуальні порушення часто плутають із затримкою психічного розвитку, а ці поняття дуже сильно відрізняються один від одного. Крім того, інтелектуальні порушення також можуть бути різними – від легкого до важкого ступеня, без урахування складності і неможливості досягнення результатів, зі своїми особливостями і нюансами (якщо вчитель не знатиме, що під силу дитині, в чому їй необхідна допомога і яка, а з чим вона в силу особливостей розвитку не зможе впоратися, як би не старалась). Як правило, у звичайній школі можуть навчатися здебільшого учні з легким ступенем інтелектуального порушення (діти з помірним, важким та глибоким ступенем інтелектуального порушення навчаються в спеціальних навчальних та соціально-реабілітаційних закладах освіти і в домашніх умовах). Важливо визнати, що чим раніше фахівці візьмуть участь у процесі, тим ефективнішим та інтенсивніше буде розвиток дитини. Необхідною умовою ефективного навчання дітей є співпраця з батьками або членами сім'ї.

Інклюзивна освіта сприяє створенню умов, при яких всі діти, незалежно від їхніх фізичних або розумових можливостей, беруть участь в звичайному навчальному середовищі. Діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР) є однією з категорій учнів, до яких потрібен особливий підхід, і в умовах інклюзивної освіти необхідна співпраця кількох спеціалістів: психологів, соціальних працівників і педагогів. Кожен з них має значний вплив на соціалізацію, навчання та розвиток цих дітей.

1. Роль психолога

Психологи є важливими фахівцями у забезпеченні психоемоційного комфорту та розвитку дітей із ЗПР в інклюзивному середовищі. Їх основними завданнями:

– психодіагностика та оцінка рівня розвитку дитини

Психологи проводять комплексну оцінку психічного стану та когнітивного розвитку дитини, визначають сильні та слабкі сторони дитини з точки зору інтелектуальних, емоційних та соціальних здібностей. Ця діагностика має вирішальне значення для створення індивідуальних програм навчання та корекції.

– корекція емоційних та поведінкових проблем

Діти з ЗПР можуть мати проблеми з регуляцією своїх емоцій, агресивною поведінкою або нестабільним емоційним станом. Психологи допомагають дитині розвивати емоційну компетентність, саморегуляцію та знизити ймовірність виникнення тривоги чи депресії.

– психологічний супровід дітей і батьків

Психологи допомагають супроводжувати дитину, так і його сім'ю. Вони допомагають їм адаптуватися до нових умов навчання. Це індивідуальні бесіди з батьками, допомога у розвитку взаєморозуміння та створення ідеальних домашніх умов для зростання дитини.

– допомога в соціалізації

Психологи допомагають поліпшити соціальні навички дитини, також приділяють особливу увагу розвитку навичок спілкування, роботи в групах і взаємодії з оточуючими. Все це важливо для процесу соціалізації в контексті інклюзивної освіти.

– консультації педагогів і соціальних працівників

Психологи консультують інших фахівців та надають рекомендації з приводу роботи з дітьми, які мають ЗПР, особливо в тому, що стосується організації навчального процесу, поведінкових стратегій та методів корекції.

2. Роль соціального працівника

Соціальні працівники є важливим зв'язком між школою, сім'єю та громадою. Це сприяє створенню умов, що сприяють правильній соціальній адаптації з ЗПР у суспільстві. Основними обов'язками соціального працівника є:

— допомога в соціалізації і адаптації

Соціальні працівники сприяють інтеграції дітей з ЗПР в суспільство, допомагають їм адаптуватися до навчального процесу та взаємодіяти з іншими та подолати соціальні бар'єри та упередження.

— співпраця з сім'єю дитини

Одним з основних обов'язків соціального працівника є допомога сім'ї у вихованні дітей. Соціальні працівники допомагають батькам налагодити ефективне спілкування з їхніми дітьми та надають інформацію їм про ресурси та підтримку, доступні в громаді.

— психосоціальна підтримка

Соціальні працівники допомагають дітям з ЗПР подолати різні соціальні перешкоди, включаючи стигматизацію, булінг або ізоляцію. Це розвиває впевненість у собі та забезпечує дітей підтримкою, необхідною для подолання соціальних бар'єрів.

— доступність та мобільність соціальних послуг

Вони організовують за організацію доступу дітей до додаткових соціальних послуг, таких як спеціалізовані програми, групи підтримки, терапевтичні послуги, а також за вирішення юридичних проблем, які можуть виникнути у сім'ї.

3. Роль педагога

Педагоги в інклюзивному навчальному комплексі відіграють ключову роль у забезпеченні рівного доступу до освіти дітей з особливими освітніми потребами. До їх завдань входить:

— адаптація навчального процесу

Педагоги повинні адаптувати навчальні матеріали та методики до дітей з особливими освітніми потребами, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного учня. Це може включати використання візуальних, слухових або тактильних методів навчання, які допоможуть дитині краще засвоювати матеріал.

– корекція навчальних навичок

Педагоги працюють над розвитком основних академічних навичок, таких як читання, письмо, математика, зурахування індивідуальних особливостей та рівня розвитку дитини. Це часто включає в себе використання спеціальних корекційних методик, які допомагають дитині подолати труднощі в навчанні.

– сприяння соціальній адаптації

Важливою роллю педагогів є підтримка соціалізації дітей у класі та побудова позитивних стосунків з однолітками. Вони повинні активно залучати дітей до виконання групових завдань, щоб сприяти розвитку навичок спілкування, взаємоповаги та співпраці.

– співпраця з іншими фахівцями

Педагоги тісно співпрацюють з психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями, щоб забезпечити найкращі умови для розвитку дитини. Взаємодія з командою сприяє координації навчально-виховного процесу, особливо в корекції поведінкових або емоційних труднощів.

Фахівці навчального закладу повинні встановити дружні відносини з сім'єю дитини і роз'яснити ці важливі рекомендації.

Перше. Необхідно пояснити батькам (законним представникам) дитини суть навчання, перспективи після навчання (який документ отримає, куди зможе вступити, ким зможе працювати). Крім того, вам потрібно розповісти про це якомога зрозуміліше, щоб не виникало питань з цього приводу. Батьки можуть

стати основним ресурсом в організації навчання та виховання дітей з особливими потребами.

Друге. Важливо ознайомитися (чим ближче, тим краще) з програмами для учнів з інтелектуальним порушенням (затримкою психічного розвитку). У програмі для кожного класу детально пояснюється, що саме викладати, коли і з яких тем. Це допоможе отримати уявлення про можливий обсяг знань, які може засвоїти дитина, і врахувати їх при розробці індивідуальної програми розвитку.

Третє. Варто провести педагогічну діагностику, щоб визначити, якому класу відповідає знанням і вмінням учнів з основних предметів (українська мова, математика тощо). Як правило, в спеціальних установах діти навчаються в класах, відповідних віку і не до лік знань з певних предметів поступово компенсується індивідуальною роботою і диференційованим підходом.

Четверте. На кожну дитину складається індивідуальна програма розвитку (ІПР) [43]. Підготовка ІПР є обов'язковим етапом і виконується мультидисциплінарною командою.

При вирішенні загальних та спеціальних навчальних завдань для дітей з ЗПР педагоги мають виходити з того, що структура, зміст і методи їх навчання засновані на загальних освітніх принципах: розвивального навчання, науковості, доступності, свідомості, активності, систематичності й послідовності у навчанні, наочності, міцності знань і вмінь, зв'язку навчання з практичною діяльністю, кожен із яких реалізується в аспекті корекційно-розвивальних завдань. Корекційні та розвиваючі завдання можуть стимулювати компенсаторні процеси в розвитку дитини і вирішувати завдання, які допомагають дитині впоратися з труднощами в навчанні та адаптації до школи.

Висновки до розділу 2

Соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку повинен організовуватися індивідуально та враховувати особливості потреб кожної дитини. Психолого–педагогічна допомога повинна враховувати рівень розвитку когнітивних, емоційних, соціальних і рухових функцій дитини, а також особливості поведінки та мотивації дитини. Комплексний супровід включає не тільки методи навчання, але й психологічну, соціальну та медичну допомогу, що сприяє загальному розвитку та соціальній адаптації дитини.

Успішний соціальний супровід неможливий без активної участі педагогів і психологів. Педагогам необхідно використовувати диференційовані методи навчання і корекції для підтримки процесу соціалізації за допомогою інтерактивних методів і групових занять. Психологи повинні проводити індивідуальні консультації з дітьми і організовувати групові заняття для розвитку у дитини соціальних навичок, емоційної стійкості і комунікативних умінь.

Завдання соціальної підтримки полягає не тільки в наданні корекційної допомоги, але, щоб більш важливо, у сприянні інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в нормальне соціальне середовище, таке як школа, сім'я та громади. Особливу увагу слід приділяти розвитку соціальних навичок, таких як вміння працювати з однолітками, вирішувати конфлікти і регулювати емоції, які допомагають дітям відчувати себе повноцінними членами колективу.

Оскільки спілкування є важливим аспектом соціальної адаптації, тому в рамках соціального супроводу необхідно впроваджувати спеціалізовані програми для розвитку мовних навичок, спілкування з оточуючими та взаєморозуміння. Це

включає всебічний розвиток мови і формування навичок невербального спілкування, вміння розпізнавати емоції і сигнали з навколишнього середовища та відповідним

чином реагувати. У дітей з особливими освітніми потребами часто виникають емоційні труднощі, щопов'язані низьку самооцінку та труднощі з спілкуванням і соціальною адаптацією. Психологічна підтримка, спрямована на корекцію цих розладів, повинна бути інтегрована в загальну стратегію соціальної підтримки, включаючи емоційну саморегуляцію, підвищення впевненості в собі і боротьбу з тривожними і депресивними симптомами.

Ефективність соціальної підтримки багатьох чинників залежить від активної участі сім'ї. Батьки повинні брати участь в процесі корекції і розвитку, отримувати рекомендації по вихованню, підтримувати емоційне благополуччя дитини, консультуватися з педагогом або психологом. Спільними зусиллями педагогів, психологів і сімей створюється єдина мережа підтримки дітей.

Щоб досягти успішної соціальної підтримки, необхідно створити гарне середовище для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Це не тільки корекційні та розвиваючі заходи, а й організація умов, в яких дитина відчуває себе в безпеці і розвиває здібності, не боячись осуду чи відторгнення. Освітні установи, соціальні інституції та громади повинні створити інклюзивне середовище, яке забезпечує підтримку та розвиток для цих дітей.

Процес соціального супроводу це не одноразова подія, а потребує постійного моніторингу та корекції з урахуванням прогресу дитини змін у її соціальній та емоційній ситуації, а також впливу зовнішніх факторів (таких як зміни в сімейному чи освітньому середовищі). Регулярна оцінка ефективності соціальної підтримки може скорегувати стратегії допомоги та максимізувати їх ефективність.

Соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку є важливою частиною процесу їхньої адаптації та вимагає участі фахівців із усіх верств суспільства та участі їхніх родин. Важливо створити сприятливе середовище для розвитку таких дітей, приділяти увагу

уїхіндивідуальнимособливостяміпотребам,забезпечитистабільністьісистематичністьпроцесусоціальноїадаптації.Тількизавдякикомплексномупідходуіспівпраці можназабезпечити успішне функціонування таких дітей в суспільстві.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ КОМПЛЕКСІ

3.1. Аналіз існуючих моделей супроводу

Інклюзивна освіта передбачає інтеграцію дітей із різними потребами в звичайний навчальний процес. Для успішної адаптації дітей із затримкою психічного розвитку в інклюзивному середовищі важливо розробити та застосувати відповідні моделі супроводу. Існують різні способи організації цього процесу, кожен з яких має свої переваги і недоліки, в залежності від особливостей дитини, вимог світнього закладу і наявних ресурсів.

Модель індивідуалізованого супроводу

Ця модель передбачає створення індивідуальних планів навчання та корекції для кожної дитини з ЗПР. Вона заснована на ретельному аналізі розвитку дитини, її потреб, можливостей і рівня підготовленості на момент початку навчання.

Основні аспекти:

- індивідуальний підхід до навчання: педагоги і психологи розробляють спеціалізовані програми навчання з урахуванням інтелектуальних, емоційних та фізичних можливостей дитини. Для цього можна використовувати диференційовані методи навчання залежно від рівня розвитку кожного учня;
- корекційно–розвивальна робота: крім загальноосвітніх предметів, в програму можуть також входити корекційні заняття (розвиток мовлення, моторики, соціальних навичок тощо), що проводяться фахівцем (логопедами, дефектологами, психологами);
- психологічна підтримка: психологи активно працюють з дітьми для адаптації до інклюзивного середовища та працюють над розвитком самооцінки, емоційної регуляції та соціальних навичок.

Переваги: індивідуальна програма розвитку дозволяє врахувати всі потреби та особливості дитини, тим самим підвищуючи ефективність навчання і соціалізації; гнучкість у використанні методів, тобто, педагог застосовують різні методи та підходи для кращого засвоєння матеріалу.

Недоліки: для створення та реалізації індивідуального плану для кожної дитини потрібно багато ресурсів, часу та коштів та наявність кваліфікованих спеціалістів. Для цієї моделі необхідна команда фахівців (психологів, педагогів, логопедів), що може бути складно, коли ресурси обмежені.

Модель командного супроводу

Модель заснована на тісній співпраці різних фахівців: педагогів, психологів, соціальних працівників, дефектологів, логопедів, які працюють з дітьми та їх сім'ями. Тут кожен фахівець відповідає за певні аспекти розвитку дитини та стежить за її прогресом у різних сферах.

Основні аспекти:

- міждисциплінарний підхід: команда експертів працює над забезпеченням цілісного розвитку дитини разом над розробкою плану супроводу, який включає не лише навчання, а й корекцію поведінки, соціалізацію та психологічну підтримку;
- спільне планування та корекція: проводяться регулярні зустрічі команди для аналізу прогресу дитини та визначення шляхів виправлення. Це дає можливість адаптувати освітній процес до різних потреб і умов дитини;
- робота з родиною: соціальні працівники та психологи працюють з батьками, щоб вони підтримували своїх дітей вдома та адаптували навчання до домашніх умов.

Переваги: комплексний підхід до розвитку дитини, що охоплює всі її потреби: навчання, емоційний та соціальний розвиток, корекцію поведінки; спільна відповідальність за процес супроводу, що дозволяє більш ефективно використовувати різні ресурси і забезпечувати більш систематичну підтримку.

Недоліки: важливість координації, успіх цієї моделі залежить від ефективної комунікації та співпраці між усіма фахівцями, що важко забезпечити при обмежених ресурсах; забезпечення спеціалістів у кожній школі, особливо у віддалених регіонах, де можуть бути проблеми з кадровим забезпеченням.

Модель навчання в групах підтримки

Ця модель передбачає організацію спеціалізованих груп у звичайних класах або окремих заняттях для дітей із затримкою психічного розвитку. Вони можуть працювати паралельно з основною групою дітей, отримувати додаткову допомогу та корекцію.

Основні аспекти:

- групи підтримки: діти з ЗПР працюють в окремих невеликих групах під керівництвом фахівців, але в рамках загальноосвітніх програм. У таких групах можливі варіації в заняттях для дітей з різним рівнем розвитку;
- корекційна робота в групах: крім загальноосвітніх предметів, проводяться корекційні заняття з метою поліпшення розвитку соціальних навичок, саморегуляції та академічних здібностей;
- інтеграція в звичайні класи: діти з ЗПР можуть відвідувати основні заняття з іншими учнями, щоб влитися в колектив і розвивати соціальні навички.

Переваги: доступ до загального навчального середовища. Діти мають можливість брати участь у загальноосвітніх програмах, отримуючи при цьому необхідну підтримку: діти можуть підтримувати один одного, тим самим покращуючи соціальну адаптацію та зменшуючи відчуження.

Недоліки: необхідність забезпечення балансування між спеціалізованою допомогою та інтеграцією в загальну групу, щоб уникнути негативного виділення ними дитини за якоюсь ознакою та проблем з адаптацією; можливі труднощі з організацією груп підтримки через недостатню кількість педагогічних і корекційних кадрів.

Модель використання технологій у навчанні

Модель орієнтована на використання новітніх технологій та програмного забезпечення для підтримки інклюзивної освіти дітей з ЗПР. Вона передбачає використання цифрових інструментів, які допомагають розвивати когнітивні навички, полегшують процес навчання і забезпечують індивідуальний підхід.

Основні аспекти:

- використання адаптивних технологій: це може бути спеціалізоване програмне забезпечення, електронна навчальна платформа, програми для розвитку мовлення, пам'яті, концентрації та інших когнітивних навичок;

- мультимедійні засоби: використання відеороликів, анімації та інтерактивних вправ, що допомагають дітям з ЗПР краще засвоювати матеріал і утримувати увагу;
- дистанційне навчання: використання онлайн-ресурсів для надання додаткової підтримки, коли дитина не може бути присутньою на заняттях.

Переваги: індивідуальний підхід, можливість створювати програми для кожної дитини, це дозволяє працювати над слабкими сторонами; гнучкість, технологія дозволяє опрацьовувати матеріал у зручному для дітей темпі.

Недоліки: технічні обмеження: щоб ця модель була успішною, школа повинна бути забезпеченою необхідними ресурсами та технологіями; ризик ізоляції: надмірна залежність від технологій, це може призвести до соціальної ізоляції дитини, якщо вона не встигає інтегруватися в групу.

3.2. Вивчення досвіду конкретних закладів, які успішно впроваджують соціальний супровід в інклюзивних навчальних комплексах

Інклюзивна освіта може створити такі умови, за яких усі діти, незалежно від її фізичних чи психічних особливостей, матимуть можливість здобувати освіту в нормальному освітньому середовищі. Діти із затримкою психічного розвитку є однією з категорій учнів, які потребують особливого ставлення. У контексті інклюзивної освіти дуже важлива співпраця багатьох фахівців, таких як психологи, соціальні працівники та вчителі. Кожен з них відіграє важливу роль у соціалізації, вихованні та розвитку таких дітей.

1. Київський навчально-реабілітаційний центр № 22.

Київський навчально-реабілітаційний центр № 22 є одним із провідних закладів Києва, який успішно впроваджує інклюзивне навчання для дітей з

особливими освітніми потребами. В центрі працює мультидисциплінарна команда, яка забезпечує комплексний підхід до соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку[1].

У центрі проводяться заняття за наступними напрямками:

- заняття для дітей з порушенням інтелектуального розвитку в поєднанні з порушеннями мовлення;
- заняття для дітей з порушення мовлення у поєднанні з порушеннями розвитку;
- порушення мови в поєднанні із затримкою психічного розвитку;

Центр враховує потреби кожної дитини та розробляє для них індивідуальний план навчання. Це дозволяє дітям отримувати додаткову підтримку від педагогів, психологів та соціальних працівників.

Логопеди, дефектологи і психологи проводять спеціальні заняття з розвитку мовлення, когнітивних і соціальних навичок.

Центр активної співпраці з батьками та організовує консультації, навчання та підтримку сімей, у яких є діти з особливими потребами.

Місія центру – створення багатофункціонального навчально-реабілітаційного простору, що забезпечує всебічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

2. Львівська загальноосвітня школа №82.

Львівська загальноосвітня школа №82 – одна з небагатьох шкіл у Львові з інклюзивним навчанням для дітей з особливими потребами. Школа була побудована в 1979 році, із 1996 року вона розробила комплексну навчальну програму в поєднанні з реабілітацією. Окрім пандусів та реабілітаційних кабінетів, у школі також є ліфти, призначені для учнів, яким важко

пересуватися. У школах постійно проводяться вдосконалення, спрямовані на поліпшення процесу навчання дітей з особливими потребами [25].

Психологи, соціальні працівники, логопеди і дефектологи працюють в школах і складають індивідуальні програми підтримки для кожної дитини.

Діти з ЗПР навчаються в спеціально організованих інклюзивних класах, де вони отримують необхідну корекційну допомогу, але також є частиною загальної навчальної групи.

Для вчителів організовуються тренінги і курси, на яких вони вчаться працювати методами роботи з дітьми з особливими потребами.

Школа організовує заходи для поліпшення соціалізації дітей з особливими потребами, включаючи театральні вистави, спільні спортивні заходи та групові проекти.

3. Інклюзивно–ресурсний центр №1.

Комунальна установа «Інклюзивно–ресурсний центр №1» Тернопільської міської ради створено з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, у тому числі професійно–технічних навчальних закладів та інших навчальних закладів, що надають загальну середню освіту, шляхом проведення комплексної психолого–педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого–педагогічних, корекційно–розвивальних послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу [2].

Основними завданнями є:

- 1) проведення комплексної оцінки, в тому числі повторної, для надання систематичної та кваліфікованої підтримки в разі особливих освітніх потреб;

- 2) надання рекомендацій освітнім установам щодо розробки індивідуальних програм розвитку особистості;
- 3) консультувати батьків та інших законних представників особи з особливими освітніми потребами про деталі її розвитку;
- 4) забезпечити участь викладачів інклюзивного ресурсного центру:
 - у діяльності команди психолого–педагогічного супроводу особи з особливими освітніми потребами;
 - у семінарах, тренінгах, майстер–класах для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, обміну досвідом тощо;
- 5) залучення викладачів інклюзивно–ресурсного центру до проведення засідань психолого–педагогічного консилиуму у спеціальних закладах загальної середньої освіти;
- 6) надання психолого–педагогічних, корекційних, розвиваючих та інших послуг дітям з особливими освітніми потребами: дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують дошкільні освітні установи та дітям, які здобувають освіту у формі педагогічного патронажу;
- 7) визначити потребу в помічнику учня та/або супроводі дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі (групі);
- 8) визначити рівень підтримки осіб з особливими освітніми потребами в освітніх установах;
- 9) надавати консультаційну, психологічну підтримку батькам та іншим законним представникам осіб з особливими освітніми потребами з метою підвищення обізнаності про формування позитивної мотивації до розвитку таких дітей та організації навчання і виховання.;

10) інформувати громадськість про діяльність інклюзивно-ресурсного центру та взаємодіяти з місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я, закладами (установами) соціального захисту населення, службами у справах дітей, громадськими організаціями тощо;

11) вести облік осіб, які звернулися до інклюзивно-ресурсного центру, шляхом формування їх електронного переліку в АС "ІРЦ";

12) підготовка комплексної звітності та аналітичної інформації про результати діяльності ресурсного центру.

3.3. Проблеми та виклики у соціальному супроводі

Проблеми та виклики соціального супроводу дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивних навчально-виховних комплексів є надзвичайно актуальними, оскільки забезпечення якісної підтримки таким дітям вимагає комплексного підходу із залучення різних фахівців. Ось деякі з ключових питань і проблем, з якими можуть зіткнутися педагоги, батьки та соціальні працівники:

1. Індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами.

Діти із затримкою психічного розвитку мають порушення на різних рівнях когнітивних, мовних, емоційних і соціальних функцій. В результаті їх здатність до навчання, адаптації в групі та взаємодії з іншими дітьми сильно відрізняється. Це вимагає від вчителів та соціальних працівників правильної оцінки індивідуальних потреб кожної дитини та надання відповідної підтримки.

2. Недостатня підготовка педагогів і спеціалістів.

У багатьох освітніх установах, особливо в невеликих містах або селищах, не вистачає фахівців необхідної кваліфікації для роботи з дітьми, що мають ЗПР. Це може бути нестача психологів, логопедів, дефектологів, соціальних педагогів. Крім того, вчителям часто не вистачає достатніх професійних знань та навичок для роботи з такими дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

3. Соціальна ізоляція та стереотипи.

Діти з особливими освітніми потребами можуть відчувати соціальну ізоляцію через свої особливості спілкування та навчання. Одноліткі можуть висміювати їх, що впливає на їх соціалізацію. Навіть в інклюзивних класах часто виникає проблема стереотипів і непорозуміння між дітьми і батьками. Вчителям важливо брати активну участь у вихованні толерантного ставлення до своїх однокласників.

4. Психологічна підтримка.

Дітям з особливими освітніми потребами важливо надавати не лише навчання, а й забезпечити психологічний супровід. У багатьох випадках такі діти мають знижене самопочуття, низьку самооцінку, їм може бути важко адаптуватися в суспільстві. Психологам та соціальним працівникам потрібно працювати з дитиною, щоб допомогти їм розвинути емоційну стійкість і соціальні навички.

5. Ресурси та матеріальне забезпечення.

В інклюзивному освітньому середовищі важливо забезпечити дітей з особливими освітніми потребами, використовуючи спеціальні навчальні матеріали та методики. Однак у школи недостатньо коштів чи ресурсів для придбання таких матеріалів (спеціальних підручників, розвиваючих ігор, адаптованих комп'ютерних програм тощо), що ускладнює навчання та розвиток таких дітей.

6. Взаємодія з батьками.

Інклюзивне навчання вимагає активної співпраці педагогів, батьків та інших фахівців. Але часто батьки не готові до співпраці або не мають достатніх знань, щоб ефективно підтримувати розвиток своїх дітей вдома. Це може стати серйозною перешкодою для успішного навчання та соціалізації дітей.

7. Психологічна та емоційна атмосфера у класі.

Присутність у класі дітей із ЗПР вимагає від вчителів створення відповідного емоційного клімату, який сприятиме їх адаптації та взаємодії з однолітками. Педагоги повинні бути підготовлені до того, щоб при організації управлінських рішень і освітніх процесів враховувалися потреби таких дітей, особливо з точки зору психологічного комфорту.

8. Моніторинг і оцінка прогресу.

Діти з особливими освітніми потребами можуть досягти значного прогресу в адаптації та навчанні, тому важливо мати чітку систему моніторингу та оцінки їхнього розвитку. Це може включати використання спеціальних методик та інструментів для оцінки успішності дітей та коригування програм інклюзивної освіти.

Шляхи вирішення проблем:

1. Підвищувати кваліфікацію вчителів – проводити тренінги, курси та семінари для вчителів та інших фахівців, які працюють з дітьми з особливими потребами.

2. Індивідуальний підхід – розробка індивідуального плану навчання з урахуванням потреб і здібностей кожної дитини.

3. Підтримка соціалізації – організація спеціальних заходів (групової терапії, проектної діяльності, спільних ігор), спрямованих на покращення взаємодії дітей з особливими потребами з іншими учнями.

4. Психологічний супровід – надання постійної психологічної підтримки дітям та їхнім батькам.

5.Покращення матеріально–технічного забезпечення – забезпечення шкіл необхідними ресурсами для підтримки навчання дітей з особливими потребами.

Вціломусоціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивної освіти вимагає комплексного підходу, що враховує індивідуальні потреби дитини та особливості освітнього середовища, а також потребує співпраці з батьками і фахівцями.

Ми усвідомлюємо, що напрямок інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в контексті сучасної освітньої трансформації потребує інноваційного насичення професійної свідомості учасників освітнього процесу, щоб вміти ефективно використовувати теоретичні знання на практиці та динамічно впроваджувати нові методи в інклюзивному середовищі. Діти з особливими освітніми особливо потребами потребують спеціальної психологічної та педагогічної підтримки.

Висновки до розділу 3

Інклюзивна освіта є ефективним способом забезпечити рівні можливості для всіх дітей, незалежно від їх фізичних чи психічних особливостей. Важливою складовою цього процесу є соціальний супровід, який сприяє не тільки академічному розвитку, а й соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Забезпечення інтеграції цих дітей у більші класи сприятиме взаємній повазі, співпраці та взаємодопомоги серед учнів.

Соціальні працівники закладів інклюзивної освіти відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Вони активно взаємодіють з учнями, вчителями та сім'ями, допомагаючи дітям адаптуватися до навчального процесу та

суспільства. Зокрема, соціальні працівники організовують заходи, спрямовані на підвищення комунікативних навичок, емоційної стійкості та самоповаги дітей.

Успіх соціального супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивних навчальних закладах багато від чого залежить від індивідуалізації підходу. Оскільки у кожної дитини свої потреби, здібності та темпи розвитку, тому важливо розробити особистий план підтримки, який враховує не лише інтелектуальний рівень, а й емоційні, соціальні та фізичні аспекти розвитку. Такий підхід максимально ефективно сприяє розвитку особистості дитини, зменшує соціальну ізоляцію та покращує результати навчання.

Практика соціального супроводу в інклюзивних освітніх комплексах повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що включає не лише педагогічний, а й психологічний, соціальний та медичний супровід. Співпраця педагогів, психологів, соціальних працівників та інших фахівців може створити умови для гармонійного розвитку дитини з урахуванням всіх аспектів її потреб. Такий підхід також допомагає запобігти новим проблемам і гарантує швидке усунення будь-яких труднощів у навчанні чи поведінці, які можуть виникнути.

Одним з важливих аспектів ефективного соціального супроводу є тісна взаємодія з сім'єю дитини з особливими освітніми потребами. Сім'я – це основне середовище, в якому розвиваються діти, і тільки завдяки взаємодії з батьками та близькими можна досягти стійких результатів у корекційній роботі та соціалізації. В обов'язки соціального працівника входить не тільки підтримка дитини, але й надання підтримки сім'ї у вирішенні питань, пов'язаних з вихованням та забезпеченням належних умов для розвитку дитини.

Формування мультидисциплінарної команди в рамках інклюзивної освіти є однією з ключових умов успішного соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Спільними зусиллями психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців можна забезпечити дитині

комплексний підхід, надаючи їй необхідну підтримку на всіх етапах навчання. Команді необхідно регулярно аналізувати ситуацію з дитиною, коригувати стратегії навчання та підтримки, активно залучати батьків.

У той же час існують певні проблеми, пов'язані з практикою соціальної підтримки інклюзивних освітніх установ. Серед них – обмежені ресурси, відсутність достатньої кількості кваліфікованих фахівців і складність забезпечення інклюзивних умов для всіх учнів, особливо в малих або віддалених школах, крім того, недостатня підготовка вчителів і нерозуміння батьками деталей роботи дітей з особливими освітніми потребами також можуть бути серйозними перешкодами для отримання освіти.

Щоб соціальний супровід був ефективним, важливо регулярно контролювати та оцінювати результати роботи з дітьми. Це дозволяє не тільки вчасно скорегувати стратегію підтримки, а й визначити, який підхід є найкращим, а який необхідно змінити. Постійна рефлексія і оцінка є важливими умовами для покращення соціальної підтримки та адаптації до нових викликів.

ВИСНОВКИ

Для ефективного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) в умовах інклюзивного навчання важливий комплексний підхід, який включає в себе не тільки освітню підтримку, а й соціальний, психологічний та медичний

супровід. Такий підхід враховує всі аспекти розвитку дитини, її потреби та здібності, а також сприяє соціалізації та інтеграції в колектив.

Соціальна підтримка є важливим компонентом всебічного процесу навчання. Вона включає в себе підтримку дітей в різних соціальних умовах: в класі і за його межами. Це допомагає дітям з особливими освітніми потребами адаптуватися до соціального середовища, зменшити стрес та сприяти розвитку соціальних навичок.

Важливим елементом інклюзивної освіти є адаптація освітнього процесу до особливостей дітей з особливими освітніми потребами. Врахування індивідуальних потреб дитини при плануванні освітніх завдань, навчальних матеріалів і методів оцінки важливий для успішного навчання в школі. Це дозволяє створити сприятливе середовище розвитку з урахуванням психофізичних особливостей кожної дитини.

Інклюзивна освіта вимагає тісної співпраці між педагогами, психологами, соціальними працівниками та батьками дітей. Спільні зусилля дозволяють ефективно організувати соціальний супровід та надавати дітям з ЗПР не тільки навчальну, а й психологічну та емоційну підтримку. Взаємодія всіх учасників процесу забезпечує стійкість і позитивні результати.

Дітям із затримкою психічного розвитку може принести велику користь навчання в змішаних групах, де є можливість взаємодіяти з дітьми без порушень розвитку. Вони можуть отримувати позитивний соціальний досвід від своїх однолітків, що сприяє формуванню здорових міжособистісних стосунків та розвитку самостійності.

Психологічний супровід дітей з ЗПР є важливою складовою інклюзивного процесу. Психологи допомагають дітям адаптуватися до шкільного середовища, долати стресові ситуації і справлятися з емоційними труднощами, що виникають у процесі навчання та соціалізації.

Оцінка ефективності соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами повинна ґрунтуватися не тільки на успішності, а й на рівні соціалізації

та емоційного розвитку. Важливо регулярно стежити за прогресом дитини, при необхідності вживати коригувальних заходів і залучати до процесу фахівців, щоб повністю підтримувати розвиток дитини.

Одним із головних завдань є забезпечення належного рівня підготовки педагогів та фахівців для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та створення належних умов для соціального супроводу на всіх рівнях. Для подальшого розвитку інклюзивної освіти необхідно вдосконалювати навчальні програми, створювати умови для безперервного професійного навчання педагогів і фахівців, а також удосконалювати матеріально-технічну базу освітніх установ. Тому, соціальний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в рамках інклюзивної освіти є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти і потребує постійної уваги та перегляду, щоб надати дітям з особливими освітніми потребами можливість повноцінної інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 22 школа Київ. *Навчально-реабілітаційний центр для дітей з порушеннями слуху та мовлення*. Київ, 2024. URL: <https://22school.kyiv.ua/>.

2. Інклюзивно–ресурсний центр №1. *Комунальна установа «Інклюзивно–ресурсний центр №1» Тернопільської міської ради.* Тернопіль, 2024. URL: <https://kuirc1tmr.wixsite.com/main/pro-organizaciyu>
3. Андрієвська І. Особливості навчання та виховання дітей з затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання. *Педагогічний часопис*. 2018. Т. 12, № 1. С. 45–55.
4. Бабяк О. Особливості діагностики комунікативної діяльності учнів із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 90. С. 67–75.
5. Бужинецька К. Психологічні бар'єри в навчанні дітей із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 92. С. 35–43.
6. Вісник Науково–дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки. *«Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика»* : за матеріалами VI Всеукр. науково–практ. конф. з міжнар. участю, 10 квіт. 2020 р. / ред. І. Демченко. Умань, 2020. С. 223.
7. Гавриш, Л. В. Спеціальна освіта для дітей з особливими потребами: інклюзивний підхід. Одеса: Ранок, 2018. 180 с.
8. Гордієнко, І. М. Інклюзивна освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку в Україні. Київ: Освіта України, 2017. 210 с.
9. Григоренко, С. О. Психологічний супровід дітей з ЗПР в інклюзивних класах. *Психологія та освіта*. 2019. Т 7, № 4. С. 98–105.
10. Демус У. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми і перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2021. № 24. С. 203–212.
11. Дяченко, Н. В. «Методи соціальної роботи з дітьми з особливими потребами». *Журнал соціальної роботи*. 2020. Т. 12, № 4. С. 112–120.
12. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145–VIII : станом на 6 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.11.2024).

13. Затримка психічного розвитку. *VitaSana*. Київ, 2024. URL: <https://www.vitasana.kiev.ua/directions-uk/zaderzhka-psixicheskogo-razvitiya/>
14. Затримка психічного розвитку. *ІРЦ №2*. Київ, 2024. URL: <https://www.irc2dr.com/post/затримка-психічного-розвитку>.
15. Іванова Л. Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами: підручник. Харків : Освітня перспектива. 2020.
16. Іванова, Т. М. Особливості соціального супроводу дітей з затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання. *Журнал соціальної педагогіки*. 2020. Т. 18, № 4. С. 79–85.
17. Іванова, Т. О. Роль соціальних працівників у супроводі дітей з особливими потребами. Київ: Академвидав, 2021. 210 с.
18. Калініна Т. Психологічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в умовах дошкільного закладу. *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : матеріали IV Міжнар. наук.–практ. конф. / ред.: М. Шеремет, А. Шевцова, А. Заплатинська. Київ, 2021. С. 103–106.
19. Камінська, О. Р. «Соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу». *Психологічний часопис*. 2019. Т. 2 № 5. С. 115–123.
20. Ковальчук, І. В. Інклюзивне навчання та соціальний супровід дітей з особливими потребами. *Психологічний вісник*. 2021. Т. 16, № 7. С. 45–53.
21. Колесник, Ю. А. «Практика застосування інклюзивного підходу в школах для дітей з ЗПР». *Освітній процес*. 2020. Т. 4, № 9. С. 55–66.
22. Кравченко В.О. Проблема реалізації державної законодавчо–правової бази для організації навчання дітей з особливими потребами. *Донецький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів*. Маріуполь, 2018. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/00238h-0cb9.docx.html>.

23. Кузьменко, О. В. Психолого–педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку. Харків: ХДПУ, 2020. 248 с.
24. Лаврова, О. М. Методи соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Журнал сучасної педагогіки*. 2018. Т. 12, № 2. С. 112–119.
25. Львівська загальноосвітня школа №82. *Technofood*. Львів, 2024. URL: <https://technofood.com.ua/ua/stati/lvovskaia-obshcheobrazovatelnaia-shkola-82>.
26. Ляшенко, Т. В. Підготовка педагогічних кадрів для роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзії. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 160 с.
27. Макаренко, Т. А. Особливості соціального супроводу дітей з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання. *Психологія та освіта*. 2019. Т. 10, № 3. С. 45–60.
28. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми, які мають затримку психічного розвитку. *Студениківський інклюзивно–ресурсний центр*. 2020. URL: <https://stud.irc.org.ua/news/13-18-32-27-04-2020/>.
29. Мишко, О. М. Особливості психолого–педагогічної підтримки дітей з затримкою психічного розвитку в інклюзивних навчальних закладах. Львів: ЛДУ, 2019. 150 с.
30. Онищук, О. І. Інклюзивне навчання як фактор соціалізації дітей з порушеннями розвитку. Харків: Освітня ліга, 2022. 190 с.
31. Основні поняття та принципи інклюзивної освіти. *Управління гуманітарної політики Камінь–Каширської міської ради*. Камінь–Каширський, 2021. URL: <https://kmk.osv.org.ua/news/1623928301/>.
32. Павленко, І. Ю. Особливості соціальної адаптації дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Дніпро: Лідер, 2020. 180 с.
33. Петренко, А. Г. «Затримка психічного розвитку: соціально–педагогічний підхід». *Педагогічний вісник*. 2018. Т. 22, № 7. С. 77–86.

- 34.Петренко, О. А. Соціальна робота з дітьми з обмеженими можливостями: підручник. Київ: Вища школа. 2021.
- 35.Пономаренко С. Методичні рекомендації до соціально–психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому навчальному закладі. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. 2019. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-do-socialno-psihologichnogo-suprovodu-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zagalnoosvitnomu-navchalnomu-zakladi-81009.html>.
- 36.Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Каб. Міністрів України від 15.08.2011 № 872 : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
- 37.Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 15.09.2021 № № 957 : станом на 30 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
- 38.Про освіту. Інклюзивне навчання : Ст. 20 Закону України від 05.09.2017 № №2145–VIII : станом на 21 листопада 2021 р. URL: https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-20 (дата звернення: 12.11.2024).
- 39.Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю. Закон України від 21 червня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2558-14/ed20180828/sp:side>.
40. Прохоренко Л. Суб'єктно–когнітивна концепція саморегуляції навчання школярів із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 89. С. 32–39.
- 41.Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

- 42.Психолого педагогічна характеристика дітей затримкою психічного розвитку. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*.2021. URL: <https://naurok.com.ua/psihologo-pedagogichna-harakteristika-ditey-zatrimkoyu-psihichnogo-rozvitku-235988.html>.
- 43.Психолого–педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч.–метод. посібник / О. Чеботарьова Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н. А. Ярмола; ред. О. Чеботарьова. Київ : ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с.
- 44.Сидоренко, Л. А. Психолого–педагогічна допомога дітям з особливими потребами в умовах інклюзивного навчального закладу. *Психологія розвитку*. 2019. Т. 9, № 3. С. 78–88.
- 45.Соціальна інклюзія. КУ «Краснокутський Інклюзивно–Ресурсний Центр».Краснокутськ, 2019. URL: <https://krasnokutsk.irc.org.ua/socialna-inkluziya-14-44-10-17-04-2019/>.
- 46.Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі / за ред. Є. А. Данілавичюте, С. В. Литовченко. Київ : ТОВ «Фірма «ЕСЕ», 2017. 164 с.
- 47.Тучак О. Вплив координаційних вправ на учнів молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Physical education, sports and health culture in modern society*. 2018. Т. 2, № 42. С. 78–85.
- 48.Харченко Д. Є. Соціально–педагогічна підтримка дітей із затримкою психічного розвитку в інклюзивному класі : магістерська робота. 2020. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/1901/1/Kharchenko%20D.pdf>.
- 49.Харченко, О. М. «Інклюзивне навчання та соціалізація дітей з особливими потребами». *Психологія сучасної освіти*. 2021. Т. 14, № 5. С. 95–104.
- 50.Цимбалюк, Н. М. Соціальний супровід дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. Київ: Педагогічна думка, 2021. 220 с.

- 51.Шевченко, Л. В. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку для дітей з порушеннями психічного розвитку. Черкаси: ЧНУ, 2020. 200 с.
- 52.Шевченко, О. В. Підхід до організації інклюзивного навчання для дітей з затримкою психічного розвитку. *Вісник освіти України*. 2020. Т.2, № 25. С. 102–111.
- 53.Шевченко, О. П. Інклюзивне навчання як шлях соціалізації дітей з інвалідністю. *Освітні практики та інклюзивність*. 2021. Т. 9, № 5. С. 54–62.
- 54.Щерба, Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 11.

ДОДАТОК А

Ігри та вправи для розвитку пізнавальної діяльності учнів із ЗПР

1. Ігри та вправи, спрямовані на розвиток уваги

Довільна увага у дітей із ЗПР особливо страждає, коли потрібна цілеспрямована діяльність. Ці діти швидко відволікаються, і їхня увага непостійна. Також знижується здатність розподіляти його між різними видами діяльності. Вони не можуть робити дві речі одночасно. Зосередження уваги звужується і переходить з однієї діяльності на іншу.

Вправа «Назви число»

Гравці стають у коло. Ведучий кидає комусь маленький м'яч і називає будь-яке число від 1 до 19. Особа, якій кинули м'яч, повинна негайно відповісти, назвавши цей номер ще раз, а потім знову кинути комусь м'яч і назвати новий номер. Забороняється вимовляти наступне за ним число.

Вправа «Хто більше побачить»

Попросіть дітей уважно розглянути малюнок і перелічити, що вони бачать на малюнку.

Вправа «Знайдіть помилку»

У цій грі є багато варіантів, запропонованих відповідно до категорій: Знайдіть фігуру, яка була розміщена не в тому місці. Розкладено декілька видів карток, підібраних за певними геометричними фігурами, але між трикутниками є квадрати, між ромбами – прямокутники тощо.

Вправа «Викладання з паличок»

Матеріали: палички для рахунку, картка-зразок.

Нехай діти з паличок викладуть візерунки або контури за зразком:

1-й рівень складності – візерунки в один рядок;

2-й рівень складності – силуети, що складаються з 6 – 12 паличок;

3-й рівень складності – складніші силуети, що передбачають використання 6 – 13 паличок;

4-й рівень складності – складні силуети з великою кількістю деталей, що складаються з 10 – 14 паличок.

Інструкція: «Подивіться, що зображено на цій картці? Візьміть палички і намалюйте ними один і той самий візерунок. Під час викладання будьте уважні. Починайте роботу».

Завдання—головоломки

Інструкція: Інструкція: «З 7 паличок складіть 2 квадрати, а з 9 паличок — 2 рівних трикутника.

«Візьміть 9 паличок і складіть квадрат і 4 трикутники».

Дитина повинна уявити фігурку і вгадати, як її зібрати.

«Приберіть 2 палички, залишивши прямокутник».

«Побудуй будиночок із 6 паличок, потім пересунь 2 палички, щоб з'явився прапор».

«Видаліть 3 палички, щоб отримати 3 однакових блоки».

«Видаліть 4 палиці, залишивши 3 блоки. Перемістіть одну палицю, щоб повернути будинок в іншому напрямку».

2. Ігри та вправи на вдосконалення сприйняття простору

Щоб покращити своє сприйняття, варто використовувати такі корисні курси, як живопис, скульптура, архітектура, спортивні змагання та фізичні вправи.

Вправа «З яких фігур?»

Пригадайте і назвіть предмети, схожі на круги, квадрати, прямокутники, трикутники.

Вправа «Яка рука?»

Потрібно:

- визначити, якою рукою дівчинка тримає прапорець;
- в якій руці хлопчик тримає кулю;
- на якій нозі стоїть дівчинка;
- якою рукою хлопчик тримає ручку.

Вправа «Що де знаходиться?»

Потрібно назвати, що зображено посередині, що в лівому верхньому кутку тощо.

Вправа «Твій шлях»

Потрібно сказати, як пройти до магазину і куди (праворуч, ліворуч, ззаду, спереду тощо).

Вправа «Уважно слухай і намалюй»

Дорослі називають геометричні фігури, щоб позначити їх розташування на папері. Діти повинні намалювати їх у відведених місцях згідно з інструкцією (у верхньому лівому куті – трикутник, у правому – квадрат, у середині – коло тощо).

Вправа «Лабіринт»

- Допомогти зайчику знайти дорогу.
- Якою дорогою діти йдуть до школи?

Вправа «Здогадайся, що зображено»

Дитині пред'являються картинки, на яких знайомі образи представлені не повністю. Попросіть дітей подумати і сказати, що вони впізнали, кому належать ті чи інші елементи на зображенні.

3. Ігри та вправи на вдосконалення сприйняття часу

Сприйняття часу особливо складне для дітей із ЗПР. Тривалість, швидкість і послідовність явищ були тим, що вони усвідомили лише доклавши значних зусиль. В іграх і вправах краще закріплювати уявлення про день (ранок, день, вечір, ніч), дні тижня, місяці, вводити в понятійний лексикон тимчасові поняття слова: ранок, вечір, спочатку, потім, до, після.

Вправа «Розклади по порядку»

Покласти таблички з відповідними словами та попросіть дітей розташувати їх у порядку збільшення часу.

Вправа «Розв'яжи задачу»

Василько гостював у селі тиждень і п'ять днів. Скільки всього днів він був у селі?

Вправа «Котра година?»

Використовуючи іграшковий годинник, попросіть дітей визначити час на годиннику, а потім за вказівками дорослого встановити стрілки.

Вправа «До чого відноситься?»

Зробіть фотографії, на яких зображені пори року, а також фотографії, на яких зображені предмети: човен, лижі, санки тощо. Дитина повинна назвати предмет і зіставити його з зображенням відповідної пори року.

Вправа «Визначити час»

На табличці написано: Ніч, Ранок, День, Вечір – відповідний час доби. Попросіть дитину визначити, коли відбулися дії, зображені на картках, і покласти їх до відповідної таблиці.

4. Ігри та вправи на вдосконалення сприйняття кольору

Для дітей із ЗПР характеризуються зниженою кольоровою чутливістю. Діти важко засвоюють основні насичені кольори (червоний, синій, жовтий, зелений) і тому довго плутаються щодо їх кольорів. Вони часто використовують кольори, які не відповідають кольорам реальних предметів (котів фарбують у синій колір, огірок у червоний тощо) і не розуміють, що колір може бути постійною ознакою того чи іншого предмета.

Вправа «Добери відповідну пелюстку»

Покладіть перед дитиною картку із зображеннями декількох квіток (ромашок, волошок, маків, соняшників), у кожній з яких відсутні пелюстки. Вони додаються окремо. Нехай діти знайдуть свою квітку, враховуючи колір і форму.

Вправа «Упізнай за кольором»

Пропонуються смужки різного кольору. Потім показати контури предметів (листя, огірок, кавун, волошка, лимон тощо). Дитина повинна показати смужку відповідного кольору.

На картинці дівчата носять різнокольорові банти у волоссі. На мотузці висять сукні того ж кольору. Діти повинні були сказати, якій дівчинці належить кожен предмет одягу.

5. Ігри та вправи на розвиток мислення та мовлення

Наведені нижче ігри та вправи сприяють не тільки активізації розумової та мовної діяльності, а й розвитку психічних процесів, таких як мислення, пам'ять, уява, емоції та воля.

Виконуючи ці завдання, діти повинні знаходити подібність і відмінність між предметами і явищами, проводити порівняння за виділеними ознаками, робити узагальнення і висновки.

Гра «Розклади Фігури»

Гра складається із 24 карток (8х6 см) із зображенням чотирьох видів геометричних фігур, трьох кольорів (сині, червоні, зелені), великого і маленького розміру.

Перший варіант. Мовчки розсортуйте фігури на купки: спочатку на три стопки за формою, потім на три стопки за кольором.

Другий варіант. Покладіть на стіл будь-яку картку з фігурою і попросіть дитину викласти картку з фігурою, що відрізняється лише однією ознакою. Наприклад: Якщо є маленький червоний кружечок, то дитина повинна поставити великий червоний круг або маленький червоний квадрат

Вправа «Хто що любить?»

Набір карток із тваринами. Виберіть для кожної тварини, що ця тварина їсть, з іншого набору карток.

Вправа «Кому що треба?»

Попросити дитину дібрати до карток із зображеннями знайомих ситуацій картки, де намальовані предмети, яких бракує.

Відгадай загадку

- знайти малюнок–відгадку. Наприклад: без рук, без ніг, а ходить.
- або надайте текст загадки та попросіть їх відгадати. Придумай загадку.
- показати дітям предмети:

м'яч, жабу, книгу, олівець тощо, потім попросити їх, виділивши характерні ознаки, придумати загадки.

Назви слово, яке починається з останньої літери.

Наприклад: сова — альбом — море — єнот... тощо.

Для цього ідеально підійдуть такі ігри, як міста та кольори.

Назви протилежні слова:

Табл. А.1

Високий	...
Чорний	...
Тихий	...
Здоровий	...
Чистий	...
Ранній	...
Мокрий	...

Рими

Дайте дитині наочні картинки, до яких потрібно підібрати віршики: ліс — ніс; окуляри — товари; хустка — пелюстки тощо.

Склади розповідь

- Розкласти по порядку і скласти розповідь (3—4 картинки за сюжетними картинками).
- Вкажіть на помилку (проста описова ситуація, відсутність складних смислових зв'язків).